

B E S Z É L A M U L T

A budavári evangélikus egyházközség
alapításának 125. évfordulóján tartott
hálaadás hetének
előadássorozata
- 1969. október 12-19 -

Tartotta:
DR. FABINY TIBOR
teológiai tanár

Budapest, 1970.

Tartalomért felelős lektor: DR. PÁLFY MIKLÓS

Felelős kiadó: DR. GROÓ GYULA

Készült az Evangélikus Teológiai Akadémia
sokszorosítógépén. Eng.sz.: 4335

- Kézirat gyanánt -

Megszólalnak a kövek

Ünneplő Gyülekezet, szeretett Testvéreim a Jézus Krisztusban!

Hálaadásra és emlékezésre jön össze ezen a héten a budavári evangélikus gyülekezet. Hálaadásra mindazért, amit Isten az elmúlt évszázadokban, és kiváltképpen az utolsó 125 esztendőben tett, - és emlékezésre, hogy az ősök hitén felbuzdulva mi magunk is új erőt kapjunk a további szolgálatra.

Előadássorozatomnak a bevezetőjeképpen két alapvető szempontra szeretném felhívni a gyülekezet figyelmét, amelyre talán kevesen gondolunk. Az egyik az, hogy a budavári evangélikusság tulajdonképpen 3 jubileumot is ünnepel ebben az esztendőben, ezen az őszön. Az első ismert. 125 esztendővel ezelőtt, 1844 októberében iktatták be ennek az önállósuló budai evangélikus gyülekezetnek első lelkipásztorát: Bauhofer Györgyöt. A másik egy 150 éves jubileum. Az ugyanis, akinek emberileg köszönhető volt, hogy ez a gyülekezet önállósuljon, Mária Dorottya, a württembergi származású nádorné, éppen 150 évvel ezelőtt, 1819 őszén jött ide, hogy itt új otthonban, új hazában teljesítse a maga Krisztustól kapott szolgálatát. Nemcsak 1844 őszére, hanem 1819 őszére, a 125 éves jubileum mellett egy 150 évesre is gondolunk tehát. De közeledik egy harmadik évforduló is, s ez még kevésbé elterjedt, még kevésbé ismerős a gyülekezetben. Most lesz rövidesen 450 éve annak, hogy a lutheri reformáció első jelei feltűntek Buda várában is. A királyi udvar környezetében is tért hódított az új reformatori felismerés. Erasmus, majd Luther nevéől lesz hangos a Vár. Amikor Grynaeus Simon, a nagyműveltségű görög-professzor a budai iskolában új szellemben mer tanítani, börtön, majd száműzetés lesz a része. De magvetése, s a névtelen hívők bizonyosságtevése nem marad hatástalan.

Amikor most visszagondolunk arra, hogy ez a három jubileum összeesendül és nekünk nemcsak a 125 esztendőre kell visszagondolnunk, hanem a 150-re, sőt 450 év távolságára is, akkor egyszeriben látjuk, hogy a gyülekezet gyökerei nemcsak ott keresendők, ahol 125 évvel ezelőtt a magvetés kikelt, hanem még messzebbre kell gondolnunk és még távolabb kell mennünk a magunk hálaadásában: meg kell emlékeznünk azokról is, akik a magot először elhintették.

A másik gondolat, amit bevezetőképpen elmondanék az, hogy nincs Európában egyetlen főváros sem, amelyikben az evangélikusságnak mintegy öt nemzedéken keresztül kellett volna török iga alatt szenvednie. És ugyanakkor nincsen Európának egyetlen fővárosi egyháza sem, amelyben a magvetés csak 300 év után szökkenhetett kalászbá. Mert hiszen ez történt. 1519 magvetése csak 1819-ben, tehát kerekén 300 év után kezd a földből kijönni, és így lesz majd belőle termő búzakalász. Hogyan lehetséges ez? Mi állhatott e mögött? Mennyi szenvedésen kellett keresztülmennie a budai, budavári evangélikusságnak ahhoz, hogy ebben az európai viszonylatban is egyedülálló sok nehézségen át, szenvedésekben és próbatételekben edződjék, amíg végre saját temploma, saját gyülekezete lesz. Nos, az első két előadásban erről szeretnék először beszélni: a távolabbi múlt-ról.

Há ennek a 300 éves korszaknak a török hódoltság végéig terjedő idejét vesszük szemügyre, akkor azt mondhatjuk, hogy 4 korszaka volt a budavári evangélikusság kezdeti történelmének. Az első korszakot - egyháztörténeti kifejezéssel - így jelölhetnénk: Cordatus-korszak. Cordatus Konrádnak a neve ismerős, hiszen nemrégiben emléktáblán örökítette meg nevét a gyülekezet, mint aki elsőnek hintette itt el az ige magvát fővárosunkban. Valóban: keres-

kedők, diákok, tanárok és papok révén Budán is gyorsan terjedt az új eszme. Igaza van Bauhofernek, amikor ezeket írja egyháztörténetében: "Alig van ország, ahol ilyen hihetetlen rövid időn belül annyi sziv foglalt volna nyíltan állást a reformáció mellett és ahol annyian szakadtak volna könnyen el a régi egyháztól, mint Magyarországon. Mint egy hatalmas hajózható folyó, úgy lép a reformáció ebben az országban ámuló szemeink elé. Ha kíváncsian és gondosan fel akarjuk kutatni igazi forrásait, azok a sok harci zaj és nyomorúság között csaknem elvesznek, mint Afrika hatalmas folyamai a sivatag forró homokjában". Igen, valóban sok emlék elveszett. Kevés emlék maradt fenn Cordatus Konrád budai szolgálatáról, és mégis azt mondhatjuk, hogy ami kevés emlék megmaradt, az csodálatos erővel tárja elénk azt az első pionir-küzdelmet, azt a nagy és szenvedélyes harcot, amelyet azok vállaltak, akik az evangéliumot új korszak küszöbén, korszakfordulón merték bátran hirdetni és vállalni egy ellenséges környezetben. II. Lajos és Mária királyné udvarában, főleg Brandenburgi György személyében, azután a többi vezető tisztségviselő között - gondoljunk Szerencsés-Fortunatus Imrére, a kincstartóra, nem is szólva a már említett iskoláknak a neves tanáraitól, Grynaeusról és Winsheimi Vitusról - széles körben talált tehát visszhangra a reformátori szellem, az újonnan fölfedezett evangélium. Nem maradhatott tétlen az udvar, amelynek egyik tagja Habsburg Mária királyné is Luther mellett mert szólani, s nem maradhatott tétlen XII. Kelemen pápa, illetve annak budai követe, Burgio Antal báró sem. Megindult egy hatalmas támadás azok ellen, akik vállalták a lutheri eszmék terjesztését. Börtönbe került Cordatus, aki itt a Szent György-templomnak a papjaként - ahogy akkor nevezték "presbitere"-ként - kezdte szolgálatát. Amikor vállalta a reformációt, börtön lett az osztályrésze. Ennek ellenére

kiszabadulása után újra prédikált. Háromszor kellett neki fogságot, végül 38 hetes börtönt szenvednie, míg végül Németországba ment. Amikor utóbb mint szuperintendens visszaemlékezett budai éveire, van egy megdöbentő mondata, amely így hangzott: "Én sokszor intettem az én magyarországi hiveimet, hogy könnyelműségek miatt, léha életük miatt, az ígét be nem fogadni akaró kemény szívéük miatt nyakukra fogja küldeni Isten a törököt, de ők csak mosolyogtak, és kinevettek engem...". Valóban bekövetkezett, amit megjövendült. Az a korszak, amelyben szolgált, az 1519-1526 közötti, egy drámai eseménnyel, a mohácsi vésszel ért véget. Ő maga soha többet nem jöhetett ide vissza és egy új korszak kezdődött a budai gyülekezet életében.

Ezt a második időszakot Dévai-korszaknak nevezhetnénk. Dévai Biró Mátyásnak a neve fémjelzi az 1526 és 1535 közötti éveket. Három ízben járt Budán és a Wittenbergből visszajött fiatal lelkipásztor, mint volt ferences szerzetes, bátran vállalta a reformációt annak minden következményével együtt. "Magyar Luther" néven tartja őt számon az egyháztörténelem. Vállalta, csaknem ugyanazt a szenvedést, és börtönbüntetést, amit elődei. Még az életét, szabadságát is hajlandó volt odaadni csak azért, hogy a felismert evangélium tisztán és igazán hirdettesék. Följegyezték róla, hogy itt, a budai gyülekezet területén írta meg két könyvét, "A szentek avulásáról" - amelyben arról szólt, hogy ne a szentekhez, hanem Jézus Krisztushoz imádkozzunk, - és "Rudimenta salutis"-t, 52 pontból álló dogmatikáját, amelyet tanítványai kézikönyvként terjesztettek. És itt, a budai "Csonkatoronyban" szenvedett rabságot, innen menekült meg utóbb azzal a követővel együtt, akit már korábban szabadon engedett Zápolya János, de aki nem akarta előbb elhagyni a börtönt,

mint mestere, mert tőle, Dévai Mátyástól ismerte meg a reformáció igazságát.

A harmadik korszakban, amely előttünk áll, a mohácsi vészt követő 15. esztendőben - ugyanazon a napon - a török beveszi Budát. Új korszak kezdődik. A félhold árnyékában evangélikusok és katolikusok együtt tisztelik Istent. Ökuménikus korszaknak mondhatnánk ezt a történezsnek által még kevésbé feltárt korszakot, mert - amint megbízható adatok bizonyítják - az akkori Mária-Magdolna templomban, /közismert nevén Helyőrségi, volt Kapisztrán templomban/ együtt gyűltek össze a katolikusok és a lutheri hitet követő evangélikusok vasárnapról-vasárnapra. Egyes források szerint deszkafallal voltak elválasztva egymástól. Följegyzik ezt különféle történetirók, följegyzik többen, akik Budán ^{jártak} az 1541-et követő időszakban. Több tanu is elbeszéli tehát, hogy van egyház a török világban, van evangélikusság, mégpedig együtt a katolikusokkal. Ekkor azonban ez a korszak fordulóponthoz ér, és egyszerűen megcsappan az evangélikusság. Eddig úgy tudta a történetírás, hogy azért ért véget ez a korszak, mert lassan a keresztényeket innen teljesen kiüldözték, vagy elfojtották hitüket, elsorvadtak, s mire Buda felszabadult, már csak egy-két hirmondója maradt az evangéliumi vagy akár keresztény hitnek. Az újabb kutatások azonban fényt derítenek arra, hogy tulajdonképpen 1596-ban történt a nagy, drámai változás. Az állandóan meg-megújuló ostromoknak a hatása alatt egy hatalmas keresztény közösség, mégpedig zömében protestáns magyar közösség az őrséget leszerelve, innen Budáról éjnek idején elmegy örökre. Följegyzik ui. a történelem, hogy 1596 januárjában egy éjjel 2160 keresztény megy el Óbudáról, 1598 novemberében pedig 700 magyar parasztember szökik el ugyancsak éjnek idején Csepelről. Észak felé menekültek, Esztergom és Ér-

sekújvár vidékére. Ez volt a fordulópont. Megszűnt ezzel a közös templomi istentisztelet, sőt az egyre erősödő török rendszer ugyanabban az évben elvette magát a templomot is. Megszűnt az ökümenikus korszak, s a keresztény gettó szomorú időszak kezdete. A török világ utolsó szakaszában, tehát a 17. század nyolcvanas évéig, 1686-ig, amíg Buda fölszabadult a török alól, tulajdonképpen csak a Csonkatorony rabjai és egy kicsiny, ún. "Keresztény-Tanács" - ahogy magukat nevezték - élt és dolgozott Budán, s próbálta egymást erősíteni és vigasztalni. Volt valamelyest gyülekezet, azok zömében szolgák és rabok voltak. Azoknak az alárendeltjei, akiknek a szolgálatára itt maradtak. Önként vagy kényszerűségből, de vállalták, hogy itt legyenek és itt szolgáljanak tovább.

Meglátogatták a 17. század folyamán többen is Budát. Van több följegyzésünk erről a korszakról. Az egyik szerzője egy evangélikus főbíró, a kassai Bocadius. Naplóját Bél Mátyás közli Notitiájában. Elmondja, hogy eljött Budára, de elég volt egyszer látni a romokat. Megkeseredett szívvél beszél 1602-ben - tehát néhány évvel az említett esemény után - arról, hogy egy igen nyomorúságos sorban lévő protestáns prédikátorral találkozott, és hogy nagyon megcsappant az itteni protestánsoknak a száma.

Egy másik adatunk arról beszél, hogy volt ebben a korszakban egy Váradi János nevű budai protestáns prédikátor, - talán a kálvinisták lelkipásztora. Egy másik török történetíró, Evlia Cselebi arról beszél, hogy főleg magyarul beszélő bosnyákokat, azután oláhokat és rácokat talált Budán és ezeket a Balkánról idejött ferencesek gondozták. A székesfehérvári Levéltárban pedig nemrégiben egy olyan adatra bukkant történetírásunk, hogy ebben a korszakban;

1674-ben a pesti evangélikusság Árvából kért és kapott egy lelkészt Bartholomaeides János személyében. Ott is kellett tehát, hogy éljenek - bizonyára kis számban, nehéz sorban, a mecsetek árnyékában - protestánsok, közelebbről evangélikusok.

Testvéreim, ennek a mai bevezető előadásomnak azt a címet adtam: "Meggzóálnak a kövek". A régi iratok beszélnek, a régi kövek meggzóálnak. Kevés a régi iratunk. De van egy legújabban megtalált irás, amely különösen is figyelmet érdemel, amely meggzóal számunkra. Ez pedig az Országos Levéltárból élelem került drámai felhívás. Egy levél, a Csonkatorony keresztyéneinek a levele, akik kijuttatták titokban a kérésüket, a panaszukat, a fájdalmukat. De úgy is mondhatnám: egy sikoly, egy utolsó segítségkérés, hogy jöjjenek és szabadítsák meg őket, keresztyéneket a Csonkatorony börténéből. 1686 tavaszán kelt ez a levél. Az a tartalma, hogy többüket hamis vádakkal krudélisan kineznek a törökök, az egyik keresztyénnek füllét, orrát és kezét levágták, valami koholt vád alapján. Azt írják, hogy imádkoznak és várják a napot, hogy valamiképpen megnyiljanak a Vár kapui és fölszabadítsák őket. Azt kéri, hogy ha majd épp azok között lesznek, akik a fölszabadító sereg ellen kell, hogy harcoljanak, akkor előre valami meggkülönböztető jelet viselhessenek, hogy életben maradva, boldogan fogadhassák keresztyén szabadítóikat. Meg is nevez ez a levél egy kaput, amelyet a török kevésbé őriz, s ígéri, hogy ők majd valamiképpen embereik révén gondoskodnának arról, hogy ezen a kapun keresztül könnyebben foglalhassák el Buda várát. Nem tudni, hogy volt-e ennek a levélnek fogamatja. Azt tudjuk, hogy egy lelkipásztort, aki bizonyára a Csonkatorony rabja volt, Vetsey Lászlót, kiszabadították. Ő volt az egyetlen prédikátor, aki megmaradt ebben a kor-

szakban a protestánsok közül. De följegyzik egykorú források azt is, hogy igen sok keresztyén esett áldozatul Buda vár ostromának, amikor 1686 szeptemberében fölszabadult a 145 éves török rabságból.

A Vármúzeumban is van egy megrendítő emlék. Ha valaki arra megy, megnézheti. Talál ott egy követ, a kőben egy drámain szép bevésést egy György nevű presbitertől: "In te Domine speravi". Tebenned biztam Uram. Igen, beszél a múlt, megszólalnak a kövek. Ez a kő is arról beszél, hogy e György presbiter - talán egy protestáns lelkipásztor, lehet, hogy egy katolikus pap, vagy hívő, mindegy - szívéből kitört a zsoltárvers és kőbe véste: Tebenned biztam, Uram.

Beszélnek a kövek. Habsburgok fenyegettek egyfelől ? Törökök szorongattak másfelől ? Szenvedett többet Európa bármely fővárosa ? Szenvedett többet Európa bármely evangélikus gyülekezete ? Nincs rá felelet. De megszólalnak a kövek:

In te Domine speravi!

A félhold uralma után

Ünneplő Gyülekezet! Szeretett Testvéreim!

Az a határkő, amelynél tegnapi előadásom során megállottam, a budavári keresztyénségnek nagy éve, 1686 volt. Az az esztendő, amelyre világszerte sokáig visszaemlékeztek, az a szeptember 2-i nap, amelyet világszerte megünnepeltek, mint a keresztyénség győzelmét a félhold fölött. Budavár visszafoglalásának a napjára a vári evangélikusok - mint az egykori szemtanúk testi vagy lelki utódai - minden istentiszteletre jövetelkor visszaemlékezhetnek, hiszen a Bécsi Kapu emléktáblájára aranybetűkkel vésték fel ezt az eseményt.

Ha az akkori helyzetbe képzeljük bele szellemi, lelki őseinket - akikről tegnap elmondtam, hogy mennyi szenvedés közepette élték többnyire rab életüket a török másfél évszázados uralma alatt - akkor azt gondolhatnánk, hogy hatalmas fordulatot jelentett számukra ez az esztendő. Bizonyára föllélegezhettek és azt mondhatták, hogytalán csak lázálom volt mindaz, amit öt nemzedéken keresztül őseik megéltek. Talán csak rossz álom volt a török Fő-mecset a mostani Mátyás-templom helyén, vagy a különféle nevekkal illetett Basa-, Uj-, Győzelmi-, Vizi-, Sólyom vagy Musztafa-mecsetek. Több tucat volt belőlük az akkor 24 ezres Budán és a mindössze 3000-es Pest városában. Ha ez az esztendő a fordulat éve lehetett volna a budai keresztyének számára, akkor talán elfelejtették volna mindazt a nyomorúságot, amelyet éppen ez az ostrom okozott közöttük, ennek az ostromnak a sok-sok szenvedését, amelyben annyian adták életüket. Talán elfelejtették volna, hogy

akik fölszabadították őket, éppen azok ellen kellett harcolniuk. És elfelejtették volna azt, amit szemtanuk a borzalmakról irtak. Tollius Jakab utrechtii profesz-szor pl. megdöbbenve írja, hogy minden csupa rom, csupa üszök 2 évvel a fölszabadító harc után. Egy másik angol utazó, Brown azt mondja, hogy szomorú látvány a rongyos, piszkos rácoknak a serege, akik a vállukon hordják a vizet, mert részben akarattal tömték be a törökök a vár kútjait, részben az ostrom törmelékei torlaszolták el azokat. Elfelejtették volna tehát mindazt a szenvedést, amelyet átéltek, minden fájdalmat, amely az asszonyokon és gyermekeken esett, ha boldog, új korszak hajnala támadt volna föl a számukra.

De nem ez történt. A budai keresztyénség s a maroknyi budai evangélikusság tragikuma éppen abban állott, hogy a félholdnak az uralmát felváltotta a kétfejű sasnak az uralma. A dervisek uralmát felváltották a szerzetesek. A mecsetek, dzsámik, minaretek helyett most gombamódra szaporodtak el a szerzetesrendek, a kolostorok, azok kollégiumaival és fojtott levegőjű, eretneküldöző klauzuráival. Az a budai reformátori keresztyénségnek a tragédiája, hogy 150 év török rabság után újabb 150 esztendeig kellett várnia, amig valóban otthona lett, amig ott-hont, templomot és paplakot építhetett és meghívhatott egy önálló, saját budai evangélikus lelkészt. Ha tegnap egészen a reformációig tekinthettünk vissza, s a határkő 1686 volt, akkor most a török rabságból való fölszabadító harc utáni évtizedeknek az eseményeire gondoljunk.

Két nagy korszakra oszlik ez az idő. Az első a vallási türelmetlenség kora. Az I. Lipót-féle 1696-os rendelet szabályozta Budavárnak az egyházi szervezetét, külső és belső életét. Ez odaajándékozta a mai Mátyás-templomot a

Jezsuitáknak - ami a török időkben, mint mondtam, főmecset volt.- Azért nekik, mert ők szerezték Budavár visszafoglalása terén a legtöbb érdemet a szerzetesek közül és mert a Habsburg ideológia legfőbb támaszai is voltak. Ugyanakkor, a másik nagy szerzetesrend, a Ferencesek kapták meg azt a templomot, amelyről említettem tegnap, hogy szimultán, közös ökuménikus istentiszteletek célját szolgáló templom volt; a Kapisztrán, vagy Helyőrségi templomot. Az egykorú források felsorolják a korabeli pest-budai szerzetesrendeket. Ime a névsor: ferencesek, kapucinusok, irgalmasok, karmeliták, szerviták, Klarissiak, pálosok, utóbbi piaristák. Ezek a szerzetesrendek Budavár jezsuita plébániájával összefogva lehetetlenné tették minden protestantizmust, lehetetlenné tették az evangélikusoknak bármilyen szervezkedését.

A másik rendelete Lipótnak néhány évvel később kelt, 1703-ban. Ez pedig a pest-budai polgárságról rendelkezett. Széchenyi György a nagy mecénás, az aggastyán korában esztergomi érsekké választott biboros már korábban gondoskodott arról, hogy evangélikusoknak ne legyen semminemű lehetőségük itt a városban. Eretneküldöző munkáját utóda, a hirhedt Kollonics Lipót folytatta. De Lipót császár rendelete kifejezetten megtiltotta, hogy átutazókon kívül Pestnek, vagy Budának a városában bárki mint evangélikus tartózkodhassék. Csak aki átutazott, csak akinek egy éjszakára való szállásra volt szüksége, csak az tölthetett itt néhány órát, de nem lakhatott itt, nem volt polgárjoga, nem lehetett háztulajdonos, birtos, vagy kereskedő - semmilyen joga nem volt. Elképzelhetjük, hogy ez mit jelentett. Ha egyszer az evangélikusoknak nem volt polgárjoguk, sőt maradásuk sem a városban, akkor nem tarthattak egyetlen istentiszteletet

sem. És kerek egy századon át, a Budavár fölszabadításától számitott 100 esztendőn át nem is volt evangélikus istentisztelet Pest-Budán.

Megpróbálkoztak pedig vele néhányan a tulsó pesti oldalon. Följegyzi az egyháztörténelem, hogy 1705-ben egy "harmincados", azaz egy vámtisztviselő följánlotta a maga otthonát, hogy őnála legyen evangélikus istentisztelet. Azonnal ment a feljelentés a váci püspöknek, aki továbbította a feljelentést az esztergomi érseknek és a legszigorúbb büntetésben volt része a házigazdának és a résztvevőknek.

Azután Kajali András, Ráday Pál apósának az édesapja esetét ismerjük, Neki kivételesen lehetett protestáns ember létére korábban egy pesti háza a mostani régi városháza területén. Őnála is többször próbáltak összejönni Ráday Pálék, egy reformátusokat és evangélikusokat is testvéri szivvel befogadó protestáns istentiszteletre. Mi volt az eredmény? Rövidesen elvették a házat és telkét az Invalidusok Palotája céljaira. Nem tarthattak tehát több istentiszteletet itt sem őseink.

Még egy próbálkozásról van hirünk. 1730-ban, egy Summerlach nevű ezredes lehetővé tette az ezredében szolgáló egyik német evangélikus lelkipásztornak, hogy evangélikus istentiszteletet tartson. Ezt sem engedték meg utóbb: egyetlen egyszer gyűlhettek csak össze a hivek. Aki evangélikus isztentiszteletre akart jární, annak Pest-Buda városán kívül kellett mennie: a Pesttől mintegy 15 km távolságra eső cinkotai templomba. A vallási türelmetlenség e szomorú korszakából följegyzi azt is a történelem, hogy még temetkezni is csak azt az evangélikust engedték a hivatalos városi temetőben, aki a katonaság kötelékébe tar-

tozott. Civil ember, ha evangélikus volt, csak szer-
tartás nélkül is csak a városfalon kívül volt temet-
hető.

Ekkor jött az újabb fordulat. Mintegy száz évvel Buda
visszafoglalása után, 1781-ben II. József, Mária Teré-
ziának abszolutisztikus uralmát nem helyeslő fia kiad-
ta a Türeلمي Rendeletet. Ekkor indul a budavári protes-
tantizmus körében is egy új korszak, a vallási türelem
korszaka. Egy akkori röpirat ezt írja/"Magyar Öröm" a
címe/: "Jöjjetek ti, ti sötétben ülő, gyászruhában járó
szegény, árva ekklézsiák, kik olyanok vagytok, mint a
pásztor nélkül való nyáj, amelynek nincs vezére, mint
az árva, akinek nincsen édesanyja, mint az ügyefogyott,
akinek nincs bírása, mint a fészektől megfosztott madár,
amelynek nincsen nyugalma, jöjjetek ki és örvendjete
királynak, mert templomot hagy néktek építeni, papokat
enged vitetni, s mint jó atya, megtanít imádkozni, hisz
most sokan azt sem tudják, hogy van-e Isten, vagy van-e
Krisztus? A király azt cselekszi, hogy ha régente Nini-
re 1500 tornyokkal ékeskedett, ez az ország is tündököl-
jön sok ezer templomokkal". Valóban: Magyarország egész
területén, országszerte épülnek a templomok. Ahol 100
evangélikus vagy 100 református család együtt van és kér-
vénnel fordul a fölsőbb hatósághoz, kap engedélyt arra,
hogy templomot építsen, hogy papja legyen, iskolát épít-
sen és tanítót szerződtessen. Ebben az időszakban 165 a-
nyagyülekezet és több mint 600 filia születik, mint új
anyagyülekezet és mint új filia.

De Pestnek és Budának nem volt 100 evangélikusa. Mint
mondottam, polgárjoga sem volt senki evangélikusnak, ho-
gyan is lett volna 100 családja? Ezért hosszú időbe te-
lik, amig végre megvalósul a terv.

Az egyik ilyen döntő esemény itt Budán az volt, hogy 1786 december 8-án, az első evangélikus hivatalos egyetemes gyűlés jön össze Buda falai között. Zay Péter egyetemes felügyelő távollétében báró Podmaniczky József vezeti ezt az ülésézést. Olyan nevek szerepelnek a résztvevők között, mint Ócsai Balogh Péter, a későbbi egyetemes felügyelő, Pongrácz Boldizsár, Ambrózy György, Horváth Jakab, Lehoczky György, Tihanyi János, Liedemann Sámuel. Ez utóbbi, Liedemann János Sámuel, az egyetlen, aki a nem-nemesek közül való, hanem polgári származású; ő lett a Türelmi Rendelet hatására a pesti oldalon a város első bejegyzett evangélikus polgára. Az ő nevéhez fűződik a pesti gyülekezet megalakulása és az, hogy meghívják a Radvánszkyak udvari lelkészét Radványból: Molnár Jánost, aki megszervezi a pesti oldalon a mostani Deák-téri gyülekezetet. Ennek a Budán tartott ülésnek a konkrét eredménye az lett, hogy mielőtt még a pesti templom felépülhetett volna, a Pest-budai evangélikusság a mostani Váci-utca és Irányi-utca sarkán a "Pléh-kalaphoz" címzett vendéglőnek az első emeletén, egy hármasszobából átalakított nagy termet bérelt. Ott gyűlhetett össze a fővárosi evangélikusság Molnár János pesti lelkész igehirdetéseire. Az egyre általánosabbá váló vallási türelem szép jele volt, hogy a Belvárosi katolikus plébániatemplom egy hordozható kisorgonát kölcsönzött őseinknek. Molnár János lelkész lett különben a budaiak esperese is mindaddig, amíg a budai gyülekezet nem önállósult.

Ezekben az években szerveződik tehát a pesti gyülekezet. 1811-óta már nem a "Pléh-kalaphoz" címzett vendéglő fölött, hanem a "Kohlmarkt" szélén felépülő, /mai Deák-téri/ templomban gyűlik össze Pest-Buda evangélikussága. 1811 pünkösdjén szentelik fel a templomot. Zúgnak a harangok a kicsiny toronyban - amelyet azóta lebontottak -

és hirdetik, hogy Isten hűséges Isten, meghallgatja a pest-budaiak imádságát.

Mária Dorottya pedig 1819-ben - ugyanabban az évben, amikor meghal Molnár János esperes - ideérkezik és buzgó szívvvel könyörög azért, hogy a budai gyülekezetnek is lehessen saját papja és saját temploma.

3.

A meghallgatott imádság

Ünneplő gyülekezet, szeretett Testvéreim a Jézus Krisztusban!

Ma este egy történelmi - és mégis történelem feletti - eseményről, az egykori budavári palotából felszálló imádságról szeretnék szólni néktek. 150 évvel ezelőtt, 1819 őszén lépte át Buda határát egy 22 esztendő fiatal teremtés, József nádornak ifjú felesége. Amikor ide érkezett és a budai várpalota előkelőségei között helyet foglalt a Habsburg-család egyetlen evangélikus tagjaként - egy előkelő környezetben rendkívül demokratikusan gondolkodó egyszerű asszonyként - akkor ezzel az eseménnyel valami egészen új kezdődött a budavári evangélikusság történetében.

Mária Dorottya, 1819-től kezdve naponként itt imádkozott, a budavári palotának Pest felé néző ablakai előtt. Maga előtt látta a nagy rónaságot, maga előtt látta a nagy feladatot, amelyet Isten bízott rá a fiatal, nem régen lelki

ébredésen keresztül ment lélekre. Ettől kezdve naponként, - amint maga írja, sokszor ég felé tárt kézzel - könyörgött azért, hogy áldja meg Isten az ő munkáját a magyar evangélikusok között, a budai magyar evangélikus egyházban.

Mi volt a titka annak, hogy imádsága meghallgatásra talált? Mi volt a titka annak, hogy 36 esztendő alatt abból az alig 50 főnyi evangélikusságból, amelyből huszonegynéhány lakott itt fenn a Várban és huszonegynéhány lent a Vizivárosban, és csak Pesten volt temploma, - néhány év alatt önálló gyülekezet lett, saját lelkészével, saját iskolájával és saját tanítóival?

Mi volt a titka annak, hogy a magyar evangélikusság 19. századi történetében valami egészen páratlan és egyedülálló lelki ébredésnek a forrása fakadhatott föl ezekből az imádságokból?

Ahhoz, hogy ezt megértsük a történelmi kutatásnak a fénycsóvját mindenekelőtt Württembergre, Németországnak egyik tartományára kell irányítanunk. Kirchheim-Unter-Teckben született 1797-ben a württembergi király testvérének a családjából az a Mária Dorottya, akinek nádorné-korabeli képét itt a lelkészi hivatalban is láthatja az evangélikus gyülekezet. Édesanyja Lujza Henriette, Nassau-Weilburgi hercegnő mélyen hívő lutheránus volt, minden tulajdonságával annak a lelki ébredésnek, amely Württembergét már Bengel idején, a nagy tudós és hívő keresztyén idején fölírta. Aztán ez a mozgalom folytatódott Öttingernek, majd Hofackernek a szolgálatában. Mindez nagy hatással volt a fiatal Mária Dorottya életére.

Amikor a váratlan fordulat jön, hogy egy Habsburg uralkodó testvére, Buda palatinusa, a másodszer megözvegyült

József nádor kéri meg a kezét - aki fiatalon elvesztette itt Budán először görögkeleti, majd református feleségét - akkor ő, a harmadik 22 éves asszony vállalja, hogy vele jön idegen országba, idegen városba, idegen környezetbe. Württemberg lelki képe végig ott tükröződik lelkiületén. Az a lélek, amely a württembergi pietizmusnak, egy nagyon józan, egy nagyon biblicista kegyességnek és keresztyénségnek a formájában jelentkezik, az ő életében ölt testet és az ő szolgálataiban válik egész rendkívüli erejűvé itt Buda várában.

Azután fordítsuk a történelmi kutatásnak fénycsóvját onnan messziről, Németországból arra a területre, amelyet a fiatal nádorné naponként maga előtt látott, amelyért imádságai fölszálltak az égbe, a pesti gyülekezetre. Most, amikor 1819-et írunk, van saját temploma, papja, és iskolája. A nádornénak a szívét mégis elégedetlenséggel tölti el az a lelki élet, amely rendkívül sivár volt az ő szemében azután a nagy lelki megéledés után, amelyben fiatal korában része volt ott-hon Württembergben. Nemcsak a Habsburg-környezetet érzi szorongatónak, nemcsak a katolikus környezet volt idegen evangélikus lelke számára, hanem elsősorban az fájt, hogy azok a lelkipásztorok, akik Pesten hirdették az igét, teljesen a korszellem hatása alatt prédikáltak, megfeledezve - amint ő mondja - Jézus Krisztus keresztjéről. Valóban, ebben a korszakban a racionalizmus arat országszerte Magyarországon. Ezek azok az évek, amelyekben evangélikus énekeskönyvünk régi énekkincsét, a "Zengedező Mennyei Kart" is félreteszi a hivatalos egyház, noha annyi áldás származott belőle Ács Mihály első énekeskönyvétől kezdve sok-sok kiadásán keresztül. Egy ún. Naggyőri-énekeskönyv születik meg 1811-ben, amely félreteszi még a legszebb lutheri énekeket is, félreteszi a középkori

ének-kincsét is és a racionalizmus szellemében csak a felvilágosult emberi értelemnek megfelelő énekeket hagyja bent.

Ez a racionalizmus volt jellemző Pest lelkészeinek az igehirdetéseire is. Kalchbrenner Józseftől kezdve, aki utódja volt Molnár Jánosnak, a gyülekezetszervező lelkipásztornak, Lang Mihály esperesen, majd Kollár Jánoson, a híres szláv lelkipásztoron át ezek a lelkészek gondozták a budai és pesti evangélikusságot. És ezeknek a lelkipásztoroknak az ajkán - ahogy Lang Mihályról jegyzi fel utóbb Mária Dorottya - nem hangzott föl az az evangélium, amelyet ő várt volna. Érdekesen jegyzi meg, hogy hiányzott igehirdetésükből az az erő, amely alkalmas lett volna a sziveknek a megváltoztatására. Ezért nem szűnt meg Mária Dorottyanádorné buzgón fohászkodni azért, hogy valamiképpen cselekedjék az Uristen, szóljon bele a sivár, racionalista egyházi életbe itt Pesten-Budán. A másik jellemzője a pest-budai egyházi életnek a sovinizmus volt a racionalizmus mellett. Ebben a korszakban a németeknek, a szlovákoknak, majd utóbb a magyar gyülekezetnek a versengése és nemzetiségi feszültségei kerültek előtérbe. Rendkívül feszültté válik a helyzet közöttük. Így válik ki hamarosan a pesti gyülekezet magyar-német egyházból a szlovák egyház, Kollár Jánosnak a biztatására. De még a magyarok és németek között is feszültség támad. Ők utóbb megmaradtak mégis együtt, hála Székács Józsefnek, a 30-as évek elejétől kezdve odakerült lelkipásztornak, akinek a bölcsessége elsimitott lassan minden ellentétet. De ekkor, a század 10-es és 20-as éveiben még rendkívül soviniszta, rendkívül feszült volt a különféle nemzetiségű evangélikusok belső élete. Ezért nem is lehetett igazi lelki életről beszélni, mert a sovinizmus és a nemzetiségi ellentét jellemezte őket.

A harmadik jellemzője pedig a pesti és budai evangélikusságnak a "protestáló protestantizmus" volt. Megjegyezték utóbb külföldről jött lelkipásztorok, hogy " a magyarok sokkal inkább protestánsok, mintsem keresztyének. Az evangélikusság és a reformátusság is a protestálásban éli ki magát". Valóban, ha utána nézünk az iratokban, évről-évre csak a "gravamenek", az ágensek által újra meg újra fölterjesztett és föltről állandóan visszautasított vagy elhallgatott sérelmek hangja szólal meg, és ez a hang elnémitja az igazi evangéliumnak a hangját. Nem hallják meg az igazi vigasztalást, az igazi örömet, az evangéliumnak az örömét, mert újra és újra ez a politikai ellenállás, a Habsburg-háznak és a jezsuitáknak az elnyomó intézkedéseivel szemben való protestálás, a közjogi méltóság kivívása volt az, ami jellemezte Pest-Budának evangélikusságát.

Ahhoz, hogy még mélyebben megértsük hogyan érlelődött és fejlődött a pest-budai helyzet, most irányítsuk tekintetünket, a történelmi kutatásnak a fénycsóvját Pestről megint nagyon messzire, mégpedig Braunschweig-be, ahol annakidején, 1606-ban egy rendkívüli könyv íródott. Ez Arndt Jánosnak az Igaz Keresztyénségről szóló könyve. Ez a lüneburgi evangélikus püspök olyan könyvet írt "Sechs Bücher vom wahren Christentum" címmel, amely egész Európában rendkívül népszerű lett a 17. század óta. Már magyar földön is ismerték szórványosan, mert Erdélyben lefordította Árva Bethlen Kata udvari prédikátora, Huszti István református lelkipásztor; azután lefordította egy részét az evangélikus Petróczi Kata Szidónia énekköltőnő, szlovákul pedig kiadta a Felvidéken Bél Mátyás. A Dunántúlon pedig Vázsonyi Márton teljes fordítását tette közzé a 18. század folyamán Sartorius Szabó János. Mária Dorottya nádorné ennek a könyvnek

az alapján jutott el az élő hitre, ezt a könyvet hordozta magával és olvasta nagy bűzgósággal.

Ez az Arndt-könyv volt az, amelyet a nádorné pozsonyi tartózkodása idején eljuttatott egy fiatal pozsony-környéki lelkipásztornak, Bauhofer Györgynek.

Most Braunschweig után, ahol ez a könyv megszületett, irányítsuk a kutatás fénycsóvját Pozsonyra és környékére. Mária Dorottya nádorné nemcsak a budavári palotában tartózkodott: az országgyűlések idején mindig Pozsonyban volt, a diétán résztvevő férje mellett. Ott, a Grassalkovich-palotában - ma is gyönyörű barokk épületben - folytatta imádságait és egyházszerző tevékenységét. Ott tudta meg, hogy azon kevés lelkipásztorok között, akik nem állnak egyoldalúan a nacionalista korszellem hatása alatt, hanem - ahogy ő mondta - valóban "Jézus Krisztus keresztjét hirdetik, található Misérd lelkipásztora, az öreg Christóffy István. Rajta keresztül ismerte meg a fiatal, akkor 26 esztendő sopperoni születésű evangélikus lelkész Somorja lelkészét, Bauhofer Györgyöt.

Amikor 1832-ben Pozsonyban átadja neki ezt a diszes bőrkötéses drágakincset és Bauhofer egész életét oda szánja evangélikus egyháza lelki ébresztésére, akkor ezzel elindul az a folyamat, amelynek a tulajdonképpeni gyümölcse a budavári gyülekezet megalakulása.

Mert ettől kezdve sűrű lesz a kapcsolat a nádorné és a lelkipásztor között. Bauhofer családját és sok gyermeket szívébe zárja, segíti őket falusi szegénységükben - hiszen kicsiny gyülekezet volt Somorja - és elhatározza, hogy mindent elkövet, hogy majd ez a fiatal, törékeny testű, de lángoló lelkű ember lehessen a budavári gyülekezet első lelkipásztora.

Szeretnék most még röviden egy fontos eseményre rávilágítani, s a történelmi kutatás fénycsóvját a skót misziónak a szerepére irányítani. Ezekben az években, amikor a nádorné találkozott Bauhofer Györggyel és már-már kibontakoztak előtte a budavári gyülekezet megalapításának a körvonalai, akkor egyszeriben egy nagyszerű esemény szentánúja lett. 1839-ben egy glasgow-i Wodrow nevű kereskedő, a szétszórt zsidókért érzett felelősségtől sarkallva egy alapítványt tett a Church of Scotland gyűlésén, kérve, hogy küldjenek misszionáriusokat Palesztinába az ottani zsidóságnak a megismerésére és összegyűjtésére. 1839 tavaszán el is indult egy 4 tagú delegáció, az egyik közöttük dr. Keith, egy lelkipásztor, a másik dr. Black professzor, és két más lelkész. El is jutottak Palesztinába, de kettő közülük, dr. Keith és dr. Black egy véletlen baleset folytán - egyikük leesett a tevé hátáról és megsérült - visszaindult, hogy Bécsen keresztül hazájába térjen.

Pesten át vezetett az útjuk. Nem ismertek itt senkit, nem tudták azt sem, hogy ebben a nagy katolikus országban, éppen Buda várában, a Habsburg uralkodóház egyik személyében kapnak majd nem várt támaszt. Érdekesen írja le naplójában dr. Keith, hogy a nádorné egy angol hölgyön keresztül megtudta ittlétüket. Leírja pesti és budai élményeit, leírja, hogy mimódon keresi őt föl a nádorné, amikor maláriában szenvedve egy pesti vendégfogadóban kell, hogy töltsön társával heteket. Mivel magas ember volt, és a vendégfogadóban rossz és kicsiny ágyakon feküdtek, a mindenre figyelmes asszony magának József nádornak a hosszú ágját bocsátja rendelkezésére. Sőt felszóratja szalmával is az utcát, hogy a közlekedés zaja ne zavarja a beteg embert, akit maga etetett és itatott. És közben együtt imádkoztak, együtt könyö-

rögtek azért, hogy "ébredés támadjon itt Pest-Budán".

Ezeknek a beszélgetéseknek és imádságoknak az eredménye volt az, hogy már 1842-ben megalakult a pesti Skót Misszió, Robert Smith és John Duncan vezetésével. Egy nagy "püünkösdi időszak" támadt - a misszionáriusok így számolnak be róla - az ökümenikus együttlét és testvéri szeretet jegyében. Eltűnt a különbség a felekezettek között is.

A zsidómisszióknak nagy erejére mutat, hogy Saphir Adolf, Edersheim Alfréd és Tomory Sándor később nagy nevű professzorokká, vagy misszionáriusokká vált zsidók keresztelkedtek meg a Kálvin-téri templomban. Székács Józsefnek és Török Pálnak, a későbbi református püspöknek az együttműködése révén ez a munka szép gyümölcsöket terem az elkövetkező évtizedekben. A Pest-budai zsidómisszióknak a munkája volt az a lelki kohó, amelyik megelevenítette azután a budai gyülekezetnek az életét is, hiszen Bauhofer Györgynek a szolgálata a legszorosabban összefügg ezeknek a misszionáriusoknak a munkájával. Egy nagy ökümenikus korszaknak a körvonalai bontakoznak ki. Így létesül a később skót szabadegyházzá váló Church of Scotland-nak a gyűjtéseiből az az alap, amelyből azután a nádorné adományával a budai evangélikusoknak az első temploma is felépül.

A meghallgatott imádságról akartam ma este szólni. Tudom, hogy ma is vannak, akik imádkoznak az egyház életéért és szolgálatáért. Legyenek áldottak azok az elődök, akiknek az imádsága meghallgatásra talált az Isten színe előtt. Legyenek áldottak felekezeti különbség nélkül mindazok a ma is odaszánt életű keresztyének, akik azért imádkoznak, hogy a budavári gyülekezetben, a magyarországi keresztyén-

ség körében, de az egész világon is legyen lelki megelevenedés, legyen erős a Jézus Krisztusról szóló igehirdetés, legyen hatalmas az evangélium. Ezt a szivből feltörő kérést - mint egykor Mária Dorottya imádságát - bizonyosan meghallgatja az Isten.

4.

Egy gyülekezet születése

Ünneplő gyülekezet! Szeretett testvéreim a Jézus Krisztusban!

Egyházunk egyik legősibb esperességének a pecsétjén ez a felirat olvasható: "Tégy hittel, higgy tettel!" Amit tegnap Mária Dorottya nádorné budavári imádságáról mondtam, az ennek a frappáns felszólításnak az első felét szimbolizálja: a hitből való imádság megtermi gyümölcsseit. Valóban meghallgatásra talált az ő imádsága a budavári gyülekezet életében és jövőjében.

Bauhofer György azonban feljegyezte a nádornéról, hogy egyizben azt mondotta: "Nem elég, hogy a budavári evangélikusság jövőjében higgyek, hanem tennem is kell érte valamit!" Ez a mondat az előbb említett bélyegző feliratának a második fele. "Tégy hittel és higgy tettel!" Nem volt elég az, hogy imádkozzanak a gyülekezet megalakulásáért. Nem elég nekünk, hogy higgyünk imádkozó lélekkel a gyülekezet jövőjében. Hanem a döntő az, hogy te gyünk is érte valamit. "A szeretet által munkálkodó hit"

Pál apostol kifejezésével - a gyülekezet alapítóinak az életében egész nyilvánvaló volt.

Szeretet által munkálkodó hit. Nézzük most meg ma, hogy mit tett a szeretet által munkálkodó hit innen Budavárból kisugárzóan a magyarságért. A nádorné ide került 1819-ben, mint fiatal 23-ik évében lévő asszony, és német származása ellenére szívvél-lélekkel magyar lett, csaknem magyar asszonnyá vált. Ez az egyöntetű vélemény alakult ki róla, függetlenül az embereknek a felekzeti hovátartozandóságától, vagy kegyességi felfogásától. Egy híres pesti evangélikus professzor Schedius Lajos, a Tud. egyetemnek akkor nemrégiben kinevezett esztétika tanára volt az, akit felfogadott maga mellé a Habsburg környezetben élő és Württembergből származó asszony, és olyan jól elsajátította tőle a magyar nyelvet, hogy a különféle delegációkat magyarul köszöntötte. Az üdvözlésekre is magyarul válaszolt. Alig néhány évvel az idejövetele után azt mondta az Alsótábla egy nagytekintélyű embere, felsőbüki Nagy Pál, hogy ő az első az uralkodóház tagjai közül, aki magyarul beszél a magyarokkal. Valóban, az egész magyarságot szívében hordozta, mert úgy érezte, hogy itt Budavárában, új otthonában felelősséggel tartozik, hogy magyar népe között is hűségesen ellássa szolgálatát.

Payr Sándor - egyik megboldogult elődöm, a nagynevű egyháztörténész - könyvet írt arról, hogy Széchenyi Istvánra, a legnagyobb magyarra, annak vallásos lelkületére milyen nagy hatással volt Mária Dorottya nádorné egész budai szolgálata. És folytathatnám, hogy egyik udvarhölgye az a Teleki Lászlóné, Mészáros Júlia volt, a kinek a gyermekei - gondoljunk Teleki Lászlóra, vagy Teleki Blankára - éppen a magyarságuknál fogva és a

Habsburg önkénytel szemben tanusított magatartásukért kellett hogy börtönt szenvedjenek. Sorra vehetnénk, de nem tartozik mai előadásom keretébe, hogy ez az asszony, akinek minden szive dobbanása és egész élete a legszorosabban összefüggött a budavári gyülekezet életével, milyen sokat tett - túl Budavár falain - az egész magyarság életéért. Amikor Brunswick Terézzel itt Budán a Mikó u.8. számú ház helyén az első magyar óvodát ez "Angyalkertet" létesítette 1828-ban, vagy amikor később a Jótekonny Nőegyletet megalapította, - nemcsak evangélikus célzattal, hanem az egész ország minden elesettje és elsősorban a főváros szegényeinek a megsegítése céljából -, akkor ezzel máris megmutatta, mennyire szívébe zárta a magyarságot, Ő, aki előkelő körökben volt otthonos, az 1838-as nagy árviz idején a legdemokratikusabb módon, szolgálisan segítette és mentett embereket.

Szélesítsük most tovább a kört. Nézzük meg, hogy mit tett Mária Dorottya nádorné a budai evangélikusságért. Láttuk, hogy a pesti gyülekezet életébe kapcsolódott be már 1819-ben. Ekkorra már állt a gyülekezet temploma, de lelkipásztorai nem úgy szólták az ígét, ahogy ő szive szerint várta volna. Bár nem kapta meg a kívánt lelki eledelt, mégis úgy érezte, hogy a legfontosabb dolog bekapcsolódni az egyház életébe és példát kell mutatni a keresztyén hitben és szolgálatban, anyagi téren is. Egy hatalmas alapítvánnyal megvetette a pesti evangélikus iskolának az alapjait is.

Azután tovább lépett és elhatározta, hogy a lelki élet fokozása végett elősegíti, hogy a gyülekezetnek új énekeskönyve legyen. Az addigi énekeskönyvről, amelyet akkor használtak Pesten és Budán feljegyezték, hogy mindössze három dallam - Ki dolgát csak Istenre hagyja, -

Eljött hozzánk az üdvösség, - Isten, ó szent Isten - tette ki az énekkincsnek a 80 %-át. Ezért elhatározta, hogy új dallamok behozatalával segítségére siet a pest-budai evangélikusságnak. Így is lett. Új énekeskönyv született mindjárt idejövetele után, 1824-ben.

A pesti gyülekezetben élő Liedemann Sámuel segítségével azután, aki mint nagykereskedő, sokat tudott tenni az ügy érdekében a Bécsi Hajózási Társaságnál, Bibliákat hozatott ide nagyszámmal német területről titokban, a hajók fenekén, a rakományok mélyén. Célja az volt, hogy a pest-budai gyülekezet lelki életének alapjává tegye a Bibliát.

Folytathatnám Testvéreim, hogy mi mindent tett ez az asszony a magyar evangélikusságért. De ma elsősorban arról szeretnék szólni: mit tett azért, hogy önálló legyen a Budavári gyülekezet. Említettem, hogy amikor a nádorné idejött az 1800-as évek elején, akkor mindössze 27 evangélikus volt itt a Várban és 22 evangélikus a Vizivárosban. Összesen tehát ötven főnyi kicsiny csapatból állt a budai evangélikusság! S ő mégis elhatározta, hogy amint lehet, az evangélikus gyermekeket evangélikus iskolába fogja járatni. Ezért elsődolga az volt, hogy filiává, a pesti egyház leánygyülekezetévé szerveztette a budai evangélikusságot. Ez meg is történt 1821-ben. Megválasztották a gondnokot: von Frohmann kapitányt, és mindjárt utána még 1821-ben 10 gyermekkel megindították az iskolát. Akkor még lelkész nem volt. A feljegyzések szerint Kotsik József volt az első tanító. Utána Meiszlein János, majd Wagner István, Kossányi Lajos, Christóffy Ernő vezették ezt a kicsiny és igen szerény iskolát.

Azonban a budai evangélikusság ezekben az években növekedni kezdett. Voltak, akik éppen a nádorné révén, a Habsburg-udvar vonzása folytán jöttek ide, mint főnemesek. Az osztrák, sőt a magyar főnemesség néhány budai tagjáról is följegyzi a történelem, hogy evangélikusok voltak. Így pl. egy Becker és egy Nádasdy grófnéról. Az evangélikus köznemesség köréből olyan neveket találunk, mint Ambrózy Hajos, vagy Ebeczky Imre az evangélikus polgárság egyre bővülő köre pedig - Schreiner, Jakobson, Procopius, Karge, Rössler - sokszor egyszerű, többnyire iparos réteg. És ezek a maguk áldozatkészségével, szeretetével és buzgóságával bekapcsolódtak az evangélikus egyház életébe anélkül, hogy még önálló lett volna ez az egyház, anélkül, hogy még papja lett volna ennek az egyháznak. Csupán egy buzgó, imádkozó szívű nádorné volt itt, aki a pesti gyülekezet életébe való bekapcsolódásával és az ottani istentiszteletekre való személyes átmenetelével példát mutatott azoknak, akik itt Budán is evangélikusok voltak.

A következő lépés sem váratott soká magára, Mindent elkövetett a nádorné, hogy a budai gyülekezetnek önálló papja is legyen. Mint mondtam, a pesti lelkészek nem jöhettek számba, hiszen Székács József akkor még nem volt Pesten, amikor a terv megszületett. Mint láttuk, a nádorné sokszor tartózkodott Pozsonyban - a diétán - József nádor mellett, s ilyenkor, az országgyűlés alkalmával az evangélikus istentiszteleteken is részt vett. Egy ilyen alkalommal ismerte meg Somorja akkor fiatal lelkipásztorát, Bauhofer Györgyöt. Akkor ezekben az években sorra vette, hogy van-e a fiatal törékeny testü emberen kívül más is, aki Budán számításba jöhet. Bauhofert maga is beteges embernek tudta, hiszen sokszor kellett később feljönnie ide Budára gyógyvizekkel gyógyíttatnia magát.

Sorra vette azokat a lelkipásztorokat, akiket mélyen hívó, és magas műveltségű lelkipásztoroknak ismert. Mert azt a két követelményt tartotta szem előtt, hogy a hitnek és a tudománynak a kettős felelősségével szolgáljon az, aki Jézus Krisztust hirdeti a gyülekezetben. Sorra vette Wimmer Gottlieb Ágostont a hires felsőlövői papot, de őt a Habsburg-házzal való ellenzéki viszonya miatt nem hozhatta számításba. Sorra vette a többieket: egy elmebányai lelkészt, Kossányi Józsefet, őt azonban éppen ekkor választották meg a lévai gyülekezet lelkészének, így megint csak nem jöhetett számításba. Christóffy István, aki mint misérdi lelkész bemutatta neki Bauhofert, már öreg kora miatt nem jöhetett számításba. Nem maradt más, mint a fiatal, törékeny testű, beteges ember. Szociális érzéke is így kívánta. Bauhoferék családi életében ugyanis nagy probléma volt a rossz anyagi helyzet, a szegénység. Isten csaknem minden esztendőben megajándékozta őket egy-egy gyermekkel: 14 gyermek született náluk, és ebből 8 maradt élő, egy közülük süketnéma.

Ebben a helyzetben a nádorné 1842-ben elhatározta, hogy vendégszolgálatra meghívja a somorjai lelkészt a budai várpalota egyik termébe. Szolgálatának a visszhangja rendkívül vegyes volt. Az igehirdetésével meg voltak elégedve, de egyesek kritizáltak, hogy igen "ponzichteresen" beszél, nagyon erős soproni kiejtéssel: mások azt mondták, hogy kopottas a kabátja, megint mások arról beszéltek, hogy ennyi gyermeket nem tudna eltartani ez a kicsiny gyülekezet.

Sokáig húzódott a választás ügye. Mária Dorottya türelmetlenül várta Pozsonyban, hogy Budáról kedvező hírek érkeznek-e. Amikor úgy látta, hogy nehézségbe ütközik a gyü-

lekezet részéről a tervének az elfogadtatása, a következő levelet írta 1844 márciusában a gyülekezet akkori felügyelőjének, Ebeczky Imrének: "Azt látom, hogy a gyülekezet távol van attól, hogy igazi evangéliumi lelki gondozót válasszon, olyat, amelyet én reméltem a gyülekezet javára, amelyben immár 25 éve lakom és amelynek igazi javát szivemből óhajtom. Nagyon fájdalmasan érintett, amikor idejövőkötől kellett megtudnom, hogy a budai hivek félnek Bauhofer lelkész úr gyenge egészségi állapotától, és még inkább attól, hogy elhunytá esetén teherként hagyná hátra feleségét és gyermekeit. Az ajánló levél készen áll arra az esetre, ha a gyülekezet választása megegyezik az enyémmel. Hogy ti. olyan lelkészt választanak, aki az evangélikus hitvallásoknak megfelelően él és tanít. Mivel Magyarországon kevés olyan igazán evangéliumi lelkületű ember van, aki egyuttal jártas volna a ma olyannyira szükséges magyar nyelvben, valamint egyházunk jogi helyzetében, mint ahogy Bauhofer lelkész úr Somorjáról, ezért gondoltam arra, amit a gyülekezet akkor látszólag szívesen vett, hogy nagy örömmel küldök segítséget az ilyen, az én alapelveimmel teljesen megegyező lelkész alkalmazásához. Maga az Ur örködjék a gyülekezet felett, amelynek üdvössége sok év óta a szivemen fekszik".

Eddig tart a nádorné levele, amelyet Ebeczky felügyelőhöz intézett. Ezzel tudtára adta megmásíthatatlan akaratát is. Már kész volt az alapítvány, és a hivány is rendelkezésre állt volna arra az esetre, ha meghívják az ő jelöltjét. Ekkor hosszas vita után, 1844 június 14-i közgyűlésén gyülekezet úgy döntött, hogy megválasztja Bauhofer Györgyöt. Följegyzi a somorjai lelkész Naplójában, hogy a hir vétele után a somorjai templomban letérdelt az egész család - apa, anya és 8 gyermeke - az Ur oltára

előtt. Így adtak hálát és így kérték az áldástúj szolgálati helyükre.

Ugyanebben az évben szeptember 17-én Mária Dorottya nádorné a következő levelet intézte Bauhofer György-höz: "Drága és igen tisztelt testvérem az Urban! Levele elevenen mutatta számomra, milyen boldogság keresztyénnek lenni, s mekkora örömet jelent az Urban a hívő keresztyénekkal való kapcsolat. Igen jöjjön, mindazzal a kinccsel, amelyet a hűséges pásztor a néhez életösvényen önnek nyújtott és mutassa meg, hogy azokhoz a püspökökhöz tartozik, akik jó munkát kívánnak, akiknek háza példaként világít a gyülekezet előtt. Végre itt a hívány, az általam hűn óhajtott és az Urtól kikönyörgött hívás! Bár tartalma nem merőben evangéliumi, néhány helyét mégis jól felhasználhatja majd Isten igéjének érvényesítésére. A kedves Székácsé az orosz-lánrész. Jakobson úr ingyen adna 6 hónapig szállást a Vizivárosban, Kimnach úr viszont olcsó bérért a Várban adna önnek teljes szállást. Öntől függ a választás. A gyülekezet is sürgölődik, hogy kedves felesége ne találja a konyhát és kamrát üresen. Az uraknak csak az a kívánságuk, hogy jöjjön rövidesen, márcsak a közelítő tél miatt is, mert szeretnének Önnel néhány dolgot megtanácskozni. Oh Bauhofer! Bárcsak viritana Áron vesszeje a kezében! Bárcsak fogadná a drága Főpásztor a drága gyülekezetért Önt egykor ezzel a kiáltással: Jól van jó és hű szolgáló! Bárcsak összegyűjthetné, mint jó pásztor az ő szent nevében a szétszórt nyáját... S végül: bárcsak feddhetetlenül állhatna ő előtte, kedves lelkipásztor, kereszttel a vállán, amelyet ő utána vihet. Az Ur áldja meg bejövetelét!" - Bauhofer Görög és családja a levél után néhány nappal, 1844 október 14-én megérkezett hajóval Pozsonyból Budára. Az iktatás október 20-án ment

végbe most, 125. esztendeje. Az iktatási ünnepélyen ott volt Székács József a pesti gyülekezet lelkésze és Lang esperes, a német lelkész. Bauhofer I.Kor 2, első öt versével, azzal az igével lépett a gyülekezet elé, hogy ő is "erőtlenül, félelemmel és rettegéssel" jön, de ő sem "bölcseességet" akar szólni, hanem "a keresztről való beszédet". Ez az, amelyet egyetlen, de a leghatalmasabb kincsként, ajándékként hoz a gyülekezetnek.

Ha mindezt így röviden magunk előtt látjuk, vessünk még egy pillantást arra, hogy a "cselekedet által munkálkodó hit" mit tett annak érdekében, hogy a budai gyülekezetnek saját temploma is legyen? Fölvetődött az a kérdés, hogy ha egyszer most már itt a lelkipásztor, hol volna a paplaknak és a templomnak a legjobb és legméltóbb helye? A nádorné és Bauhofer Grögy is arra gondolt, hogy az elővárosban, a mai Krisztinaváros területén kellene azt felépíteni. Ekkor feljött Budavárába Székács József pesti lelkész és a következő érvekkel győzte meg a nádornét. Hegyen kell építeni a gyülekezetet, hiszen Nőé bárkája is az Ararát hegyén állt meg, és Mózes is a Hóreb hegyén kapta a törvényt Istentől, Salamon is Sion hegyén építette templomát és Jézus Krisztus is a Golgotán halt meg. Hirdesse majd ezt szimbólikusan a Budavári gyülekezet, legyen ez is egy "hegyen épített város" gyülekezete.

A nádornét ezek a biblikus érvek meggyőzték. Elhatározták, hogy itt fent, és nem a Krisztinavárosban építenek majd templomot, és melléje paplakot és iskolát. De mi történt? Valahányszor kinéztek egy telket, egy helyet, hogy majd azt az evangélikus egyház nevére iratják, a katolikus klérus rögtön megneszelve és összeköt-

tetései révén más valaki vette meg a telket az egyház elől. Ekkor Székácsnak - akiről Mária Dorottya azt mondotta, hogy a kisújjában több ész van, mint a többieknek együtt - az a gondolata támadt, - hogy legjobb lenne a gyülekezet egyik tagja nevére vétetni meg a telket. Legyen az talán a gyülekezet felügyelője. Így is történt. Karge, az akkori felügyelő vette meg a telket és csak azután, miután már tulajdonos lett a gyülekezet, iratták át az egyház nevére. Az egykori Honvédelmi Minisztérium épülete helyén, az akkor Vízvárosi-kapunak nevezett helyőrség mögötti telket és az azon lévő öreg házat vették meg, amelyet azután 1846-ban kezdtek átalakítani paplakká és iskolává, melléje pedig templomot építettek. Talán többek ismerik ennek "palatinus" stílusú kicsiny, de szép templomnak a képét az iskolával és a paplakkal, amely 47 esztendőn keresztül szolgált a gyülekezet lelki otthonául.

Isten gondviselése ott mutatkozott meg a legjobban, hogy éppen 1847 januárjában, amikor már folyt az építkezés és készült a lelki otthon, meghalt József nádor; s ezzel megszűnt a lehetősége annak, hogy a nádorné által eddig felajánlott lakosztálynak a termeiben legyen az evangélikus istentisztelet. Metternich - annak ellenére, hogy József nádor végrendeletben biztosította és megkövetelte, hogy felesége változatlanul Budán maradjon - Bécsbe deportálta, ahonnan csak nagyritkán jöhetett haza. Nyugodt otthona többé Budavárában nem volt. Amikor tehát megszűnt volna a lehetősége annak, hogy a gyülekezet istentiszteleteket tartson, akkor nyújtotta a gondviselő szeretet a templom lehetőségét.

1847 szeptember 26-án, a "lutheránusok ünnepélyén", ahogy az egykori sajtó beszámol róla - nagyszámú ünnepe-

lő gyülekezet vesz részt a templom felszentelésén. Szeberényi János bányakerületi püspök végzi az istentiszteletet - aki később Kufsteinbe került a szabadságharcban való helytállása miatt,- ott van magyar részről Székács esperes, a későbbi püspök, német részről Lang, a korábbi esperes, és szlovák részről Kollár János. A gyülekezet lelkésze ezeknek a közösségében hirdeti az igét, az igehallgatók soraiban pedig nem kisebb személyiségek foglaltak helyet, mint Kossuth Lajos és Szechenyi István... A nádorné maga nem lehetett jelen "a lutheránusok ezen szép ünnepélyén", ő Bécsből irt imádkozó szívvvel levelet, áldást kérve a gyülekezet munkájára és az új templom szolgálatára.

Ez a templom 47 esztendeig szolgált a gyülekezet lelki otthonául. 1895-ben, amikor a templommal együtt a Honvédelmi Minisztérium céljaira kiszajátották a telket, akkor ezt a mai területet kapta meg és azóta ebben a neobarokk stílusú szép otthonban élheti a gyülekezet lelki életét.

Bauhofer Györgynek és Mária Dorottya nádornénak sok mindent kellett ebben az új gyülekezetben éppen a magyarsággal való szimpátiájuk miatt és a magyar szabadságharc és az azt követő Bach korszak súlyos eseményeinek a következtében szenvedniök. De, mint látni fogjuk, hatalmas méretben terjedt a munka. Az a szép szolgálat, amely itt Budavárában megindult, országos jelentőségüvé vált és áthatotta az egész magyarországi evangélikus egyházat, sőt az egész magyar protestantizmust.

Arról szóltam előadásom elején, hogy "tégy hittel és higggy tettel!" A nádornénak és Bauhofer György első lelkészünknek a szolgálatát ez a kettős mozdulat jelentette:

nemcsak imádkoztak, nemcsak az ég felé tárták a kezüket, hanem a hitnek azt az ajándékát, amelyet felülről kaptak, a szeretetnek a cselekvésével tovább adták másoknak is.

Ennek a gyülekezetnek is csak akkor lesz jövője, ha valóban aktív hittel és ugyanakkor a hit aktivitásával tudja majd élni egyháza és népe közösségében eljövendő életét.

5.

A haza szolgálatában

Ünneplő gyülekezet, szeretett testvéreim!

A budavári gyülekezet történetének egyik legjellegzetesebb vonása az, hogy a szabadságharc és a Bach korszak évei egybe esnek a gyülekezet szervezésével. Aki a gyülekezetet építi, aki a gyülekezetért harcol, az egyuttal a magyar nép szabadságáért is küzd és harcol.

Aki ennek a gyülekezetnek a kezdeti életét, a külső életfolytatását nyomon akarja követni, az megtalálhatja azt Tomaschek-nek 1880-ben kiadott német nyelvű irásában. A jelen századnak az első világháborúig terjedő időszakát megtalálhatja Sztehló András lelkész nagynevű fiának Sztehló Kornélnak a munkájában; és végül, aki a II. világháború évtizedének történetét kutatja, annak a jegyzőkönyvi összefoglalását kitűnő formában éppen a gyülekezet egyik tiszteletbeli presbiterének,

Obetkó Kálmán testvérünknek az összeállításában található meg, amely az Evangélikus Országos Levéltárunkban is megvan.

Aki azonban mindezeknek túl meg kíváncsi arra is, hogy vajon hogyan küzdöttek a gyülekezet lelkészei, vezetői, tisztségviselői vagy egyszerű névtelen tagjai, hogyan küzdöttek a legnehezebb időkben, mégpedig a megalakulás évtizedeiben, az ezeken túl több, általában ismeretlen és rendkívül érdekes forrásokra is bukkanhat. A belföldön megjelent könyvek ugyanis a Habsburg-ház cenzurájának a hatására alig irnak arról a kérdéstről, hogy a budavári evangélikusság hogyan is küzdött a magyarságért, az egész magyar nép fennmaradásáért ezekben a nehéz, mégis oly nagyszerű esztendőkből. Ezért nem annyira a belföldön megjelent könyveket kell, hogy föllapozzuk, mert ezek az egyháztörténeti munkák, pl. Linberger-nek, vagy Borbis-nak a munkái ezen a téren nem sokat árulnak el a valóságból.

A külföldön megjelent könyvek között van egy néhány, amely jó eligazítást ad. Így Bauhofer György Egyháztörténete, amely a politikai helyzet kényszerítő hatása alatt névtelenül jelent meg. Ezen kívül jó adatokat találhatunk más neves evangélikus vagy református íróknak, mint pl. Prónay Gábornak, vagy Ballagi Mórnak ugyancsak Németországban kiadott, a magyar protestantizmusnak és vele együtt az egész magyar népnek szorongatótt helyzetéről irt munkáiban.

De ezeken túl azok a források világítanak rá legjobban a budavári evangélikusságnak az egész hazáért vívott küzdelmeire, és tárnak sokszor lappangó, ismeretlen adatokat elénk, amelyekre a boldogult Révész Imre aka-

démikusunk hívta fel a figyelmet. Az Országos Levéltárban, a Helytartótanácsnak és a Titkos Rendőrségnek, a Polgári Biróságnak, sőt a Hadbiróságnak az iratai között találhatók - többnyire sárguló papíron, hegyes, gótikus betűkkel írva - ezek a nehezen kibogozható irások. Zömében feljelentések, vagy titkos jegyzőkönyvek és naplók ezek olyanok ellen, akik jó magyarok voltak, nemcsak jó evangélikusok. Már ez a felsorolás is mutatja, hogy milyen izgalmas, milyen élményszerű, milyen sok kutatást igénylő feladat ez. Mégis elengedhetetlen ahhoz, hogy a maga teljességében megismerjük, mit is tett a budavári evangélikusság a haza szolgálatában.

A 48 előtti eseményeket leginkább Bauhofer György Naplójából ismerjük meg. Ez a napló, - amely Evangélikus Országos Levéltárunkban elzárva található - regényes utat tett meg. A gyülekezet első lelkipásztora u.i., aki 1834-ben kezdte írni és 1849-ig folytatta ezt a naplót, a nehéz és izgalmas napokban elrejtette, mivel sok titkot tartalmazott. Elrejtette pedig a gyülekezet templomának a szószékében, utóbb onnan is elvitte, nehogy felfedezzék és a paplaknak egyik nem használt kályhakéményébe dugta. Végül a Bach-korszak idején a skót misszionáriusok csempészték ki ezt a nagy kincset magukkal, hogy német területen biztosabb helyen legyen. 26 évig volt külföldön, amíg újra visszajutott nyugalmasabb időkben, a Kiegyezés után Magyarországra, evangélikus egyházunknak a tulajdonába.

Ez a rendkívül érdekes napló mindenekelőtt arra vet fényt, hogy a gyülekezet nádornéját, Mária Dorottyát, miért is üldözte tulajdonképpen a bécsi rendőrség és

az itteni titkos rendőrség. Mi volt az, ami miatt csak addig volt nyugalma, amíg a nádor oldalán, mint annak hitvese itt Budavárában élhetett és miért kellett neki a nádor halála után 1847 tavaszán deportálásba, Bécsrek egyik csendes negyedében mennie? Miért jöhetett csak titokban haza, mi volt mindennek az oka? Már utaltam rá, hogy az 1825-27-es országgyűlésen, mint a nádor fiatal hitvese magyarul válaszolt annak a küldöttségnek, amelyik őt megszólította. Föl is jegyzi a történelem ezt a nagy tényt, hogy első ízben szól egy Habsburg nádor felesége magyarul, itt Magyarországon. Ezt a magyar beszédet őrizi is az Országos Széchényi Könyvtár. Már ezért is gyűlölni kezdték, hogy miért nem anyanyelvén, miért nem németül szól, miért szakít a régi szokással és kedvez ezzel a reformmozgalomnak, amely éppen azokban az években indul el. Valóban szerepe volt Mária Dorottyának abban, hogy a magyar nyelv otthonos lett nálunk, hogy polgárjogot nyert, és így íródtak anyakönyveink is.

Egy másik érdekes szelete a nádorné magatartásának, amelyből ugyancsak választ kapunk arra, hogy miért is néztek rá rossz szemmel, az, hogy palotájában, a királyi várpalota magánlakosztályában, saját termeiben leültette a legegyszerűbb polgárokat és beengedte oda a legszegényebb budaiakat is. Ez akkor még egész rendkívüli és forradalmi volt. Az is szemet szúrt sokaknak, hogy egyszerűen, "Testvér"-nek mondatta magát. A skót missziónáriusok is így mondták: "The sister on the hill", a várban lakó nővér. Ugy mondtotta ő is mindig hittestvéreiről, hogy "die Brüder und die Schwestern". Ezek között érezte jól magát, nem is akart külön padban ülni, csak együtt a többiekkel.

Ezek a kicsiny mozzanatok is mutatják, hogy a magyarságért és a magyar népért való együttérzésben példát mutatott a gyülekezet első asszonya. Amikor a magyar protestantizmusnak a sok szenvedését látta, és szomorúan tapasztalta, hogy teljes történetét még senki meg nem írta, gondolatát tüstént tettekre váltotta. Tudta, hogy pénzre van szükség ahhoz, hogy az megíratassék. Azt az összeget, amelyet a gyülekezet áldozni tudott, nem vehette el, mint mondotta, a gyülekezet szegényeitől. Ezért eladott saját ékszereiből és felkérte Zapf János rajkai lelkészt, hogy Sopron kiváló lelkészének, Gamauf Teofilnak a gyűjtéséből egy olyan kéziratköteget rendszerezzen, amelyet majd rábízhat valakire, hogy az ennek alapján megírja a magyar evangélikusságnak a teljes történetét. Az is szemet szúrta Bécsben, hogy így próbált külföldön is rokonszenvet ébreszteni a magyar protestánsok szenvedései iránt.

Végül Bauhofer naplója derít fényt arra, hogy a szabadságharcot közvetlen megelőző időszaknak, 1847-48-nak az eseményei hogyan tükröződnek Bécsben és Budán. Mint láttuk, a nádornének tiz napon belül el kellett mennie innét, amint a férje meghalt. Ettől az időtől kezdve titokban levelezett a gyülekezet lelkipásztorával. A híreket úgy küldte neki, hogy megbeszélyték előre, mit válaszol majd Bauhofer akkor, ha igenli a nádorné tervét: azt kellett csak írnia, hogy "jó utat kíván" neki. Elküldte a nádorné az ő szeretett lelkipásztorának mindazokat az okmányokat is, amelyek a forradalmat ott Bécsben megelőzték, majd a forradalom eseményeiről is titokban tájékoztatta a budavári gyülekezet lelkészét. Megemlíti a napló azt is, hogy milyen szerepet vitt a legnehezebb időszakban Ferenc József

mellett, mint annak nagynénje, hogyan próbálta a fiatal, akkor még magyar királlyá nem koronázott császárnak a szívéét a magyarság felé fordítani és hogyan tárta föl a magyarságnak a szenvedését. Mária Dorottyának ez a szolgálata bizonyára hatott tekintetben, hogy mind Erzsébet királyné megszeresse a magyarokat, mind pedig a fiatal uralkodó és közvetlen környezete más-ként cselekedjék, mint ahogy azt talán a Habsburg-uralkodóháznak a titkos tanácsosai sugallták volna. Látjuk tehát, mennyi mindent árul el abból ez a napló, amit a budavári gyülekezet vezetői a hazáért és a magyarságért tettek.

A szabadságharc idejéről két forrás áll rendelkezésünkre. A napló már elhallgat, bekerül a titkos helyre, aztán kikerül külföldre. Ellenben beszél a másik forrás: a már említett följelentéseknek a tömege az Országos Levéltárban. De bizonyára a volt bécsi Titkos Levéltárban is rengeteg adat lappang. Ez a sok följelentés mutatja, hogy mennyit kellett szenvednie a gyülekezet lelkipásztorainak, felügyelőjének, gondnokainak és az egyszerű egyháztagoknak is, ha hűségesek akartak maradni magyarságukhoz.

Ezek között szerepel "az igazságnak és igazságosság-nak a barátja" fedő néven Mazura Ludovikának a följelentése, aki a legképtelenebb vádakkal, de főleg Bauhofer és környezete Kossuth-pártiságával vádolja a budavári evangélikusságot. Valószínűleg egy katolikus asszony lehetett, mivel ezt is írja: "majd ellátjuk mi a budai evangélikusok baját!" De ugyanakkor fölbérelt asszony is volt, aki mindezt gonoszságból és pénzért tette, mert az is föl van jegyezve, hogy mennyi pénzt kapott mindezért.

Az egyik vád Bauhofer hetilapja ellen szól, s azt lázítással vádolja. A "Der Evangelische Christ" című 1848-ban Pesten nyomott, németnyelvű egyházi lapjáról van szó. Mikecz András a gyülekezet egyik, úgy látszik állami szolgálatban álló tisztségviselője 6 oldalon keresztül védelmezi Bauhofert és lapját. Igazolja, hogy az azóta megszűnt - lap tisztán evangéliumi szellemet, tiszta teológiát képviselt, nem politizált, és a távollévő Bauhofer nem érdemli meg, hogy e följelentés alapján meghurcolják: hiszen 8 gyermeke van 4 még tanuló, és egyik közülük süket-néma lány. Így sikerült Mikecz Andrásnak a közbenjárása révén a Habsburg ház elleni lázítás vádját elhárítani. Annyi kétségtelen, ez a háromnegyed éven át megjelenő hetilap az utolsó időben, mikor már közelednek Jellasich-csapatai, valóban búzditott a hazáért való helytállásra. És ^{amikor} megszűnteti a lapot, akkor azt írja Bauhofer, hogy "most minden erőnket a haza védelmére kell összpontosítanunk"!

A másik vád az volt Bauhofer ellen, hogy 1848 húsvétján az oltár előtt arra búzditotta a hiveket, hogy áldozatot hozzanak a hazáért. Ez valóban így is volt. De hozzátette a feljelentő, hogy a lelkész szerint "lépcsőket épít magának a menyország felé az, aki az uralkodóháznak egyik tagját megöli" Ilyen primitív, egyszerű vád is elég volt ahhoz, hogy megint csak meghurcolják a gyülekezet lelkipásztorát.

A legnagyobb meghurcolás - amint a följegyzésekből kiviláglik, 1849 Szentháromság vasárnapján és az azt követő időkben érte Bauhofert, a Szentháromság vasárnapján elmondott prédikációja miatt. Kossuth Lajos akkor mondatta ki a magyarság elszakadását a Habsburg háztól. A detronizáció után minden magyar gyülekezetben, - kü-

lönösen a protestánsok - örömmel hirdették ki a Függetlenségi Nyilatkozatot. Kihirdette Bauhofer is. Ekkor egy olyan ószövetségi textusról prédikált, amelyben az áll, hogy Jüda tíz törzse elszakadt királyától, mert az nem volt méltó az uralkodásra. Hozzátette, hogy jól teszi a magyarság is, ha elszakad azoktól, akik nem a nép érdekeit veszik figyelembe.

Emiatt a prédikációja miatt másfél esztendőn keresztül újra meg újra felrendelték az illetékes fórumok elé, egyszer a titkos rendőrségre, majd a polgári-, sőt a hadbíróság elé. A hadbíróság kimondotta, hogy állásától meg kell fosztani, de ügyét áttette a polgári bíróság elé. A Geringer-iratok tanúsága szerint - mert Geringer Károly báró volt a Polgári Bíróság elnöke - az ügyét majd tárgyalni fogják. Az utolsó irat erről szól. Utóbb tudta meg, hogy Mária Dorottya bécsi közbenjárása segítette: a polgári bíróság nem ítélte hivatalvesztésre, s így mégis megmaradhatott a gyülekezet élén.

A másik forrás ebből a korszakból még érdekesebb, amennyiben egy ökuménikus baráti kör bizalmas beszélgetéseiből tevődik össze. Pápán, a Református Egyházkerület Könyvtárában - boldogult Pongrácz József református teológiai professzor gyűjtésében - több olyan, skót misszionárius által gyűjtött naplórészlet található, amelyet ő hozott magával Skóciából, és helyezett el a pápai református könyvtárban, illetőleg levéltárban. A skót misszionáriusok, mint hallottuk, Bauhoferek legszűkebb baráti köréhez tartoztak. Kint beszámoltak azokról az eseményekről, amelyek az 1848-1851-es évek időszakának a személyes élményein alapultak. Őket u. i. kiutasították Magyarországról, mint olyanokat, akik

pártolják a forradalmat és barátai azoknak, akik "rebellisek". A baráti körhöz hozzátartozott Bauhofer Györgyön és családján kívül Székács József és családja Pestről, állandó vendég volt itt Török Pál és későbbi ref. szuperintendens, és felesége, aki a Lánchid építkezése során idekerült baptista leány Alnutt Rákhel volt. Ők mind együtt voltak a Skót Misszió lelképásztoraival, Smith, Duncan és Wingate misszionáriusokkal.

Ökuménikus jellege, testvéri közösség volt ez. Hétről hétre gyültek össze Budavárában Bauhofer Györgyék lakásán. Ebben a testvéri közösségben és részben Bauhofer családi leszármazottai között értékes levelezések maradtak fön és mutatják, hogy mennyire az egész hazáért való lelkesedés jellemezte a gyülekezetnek a vezetőit. Följegyzi egy levél, hogy amikor Jellasich hadai közeledtek Budához, Bauhofer felesége, leánya, Székács felesége, és Kánya Pál, a pesti iskola tanára kimentek árkot ásni a Gellért-hegyre, Bauhofer fia pedig jelentkezik nemzetőrnek. Egy másik levél arról szól, hogy amikor Görgei Artúr csapatai közelednek és Hentzi tábornoktól elfoglalják Budát, akkor a lelkes somorjai magyar szobalányuk boldogan tűzi ki a piros-fehér-zöld zászlót a paplakra.

Ilyen és ehhez hasonló kicsiny epizódok százszámra szerepelnek Bauhofer György lelkészünk utódainak családi levelezéseiben. Sok adatot találunk és találnak még majd a kutatók arra, hogy mi mindent tett a magyarságért, a magyar szabadságharc ügyéért, a 48-as időkben a budavári gyülekezet.

Amikor azután a szabadságharcot leverték, amikor a gyá-

szos emlékű október 6. bekövetkezett, országszerte sok evangélikus lelkészt, sőt püspököt börtönöztek be. Az egyetlen pozsonyi püspök, Stromszky Sámuel volt a kivétel, aki nem járta meg az evangélikus püspökök között a börtönt. Mert bebörtönözték Haubner Máté dunántúli, Szeberényi János bányakerületi és Pákh Mihály tiszakerületi püspököt és utódját Máday Károlyt, kimenekült Wimmer Gottlieb Ágoston Kőszegről Angliába, illetőleg Amerikába és vártanú halált halt Rázga Pál pozsonyi evangélikus lelkész.

Ebben a szorongatott és szomorú helyzetben, éppen a három pesti lelkészt, pontosabban Székács Józsefet, Török Pál református esperest és Bauhofer Györgyöt ugyancsak nagy veszély fenyegette. El kellett menekülniök Pest-Budáról. Egyik barátjuk, Plecskó István szarvasi lelkész már korábban megígérte, hogy ha bármi baj volna, ő otthont ad nekik. Így is lett. Szarvastól 6 km-re, a kicsiny Halásztelek nevű falóban, ahol Jancsovics István volt az evangélikus lekipásztor, ott találtak menedéket hónapokon keresztül, álruhában, álszakállal.... Egyszer mosdás közben a gémeskútnál egy budai fuvaros fölismerte Bauhofer Györgyöt, boldogan burult a nyakába, hogy itt találja "a szeretett nagytiszteletű urat". Ő akkor kenyérbe gyúrt kicsiny papirdarabkával küldött haza üzenetet, Székács pedig Bibliába ragasztott papírral üzent pesti szeretteinek, hogy ne aggódjanak érettük. Miután hazajöttek, másfél évig tartott a zaklattatásuk, hadbiróság és polgári biróság előtt.

Végül az a korszak következett, amelynek eseményeit Bauhofer Györgynek két munkájából ismerjük: a Bach-korszak szomorú évtizede. Egyháztörténetében megírta az esemé-

nyeket 1851-ig. A következő évben csempészték ki a skót misszionáriusok feleségei e kéziratnak az egyes iveit, belevarrva vászondarabokként krinolin ruháiknak a redőibe ... - Részben tehát ebből a Berlinben megjelent könyvből ismeretes a gyülekezet története. Részben pedig abban a munkából, amely kéziratban maradt fenn, amelyet Bauhofer "A magyar protestantizmus az abszolutizmus idején" című könyvében irt meg, s amelyet Dr. Karner Károly professzor Sopronban lemásolt a kéziratról és amely ugyancsak megtalálható Evangélikus Országos Levéltárunkban.

Ebből az időből röviden csak annyit, hogy egyfelől Bauhofer György budai lelkipásztor volt az, aki 1850 februárjában 80 lelkészt mozgositott, akik visszavonását kérték annak a Haynau féle rendeletnek, amely felfüggesztette autonómiájukat és a püspökök jogkörét. E memorandumot átadta Mária Dorottya nádornénak, aki akkor Bécsben tartózkodott, az pedig személyesen vitta el a kérvényt - az aláírók nevei nélkül - Ferenc József császárnak és ugyanakkor egy példányt gr. Thun Leo kultuszminiszternek. Ennek a közbenjárásnak volt köszönhető a kézirat szerint, hogy visszavonták a haynauai rendeletet. A Napló későbbi része pedig arról tudósít, hogy az abszolutizmus további éveiben lefoglalják a Biblia-raktárakat, s a kőszegi nyomdából 58.000 magyar bibliát visznek el. Itt is csak a nádorné közbenjárására sikerült valami enyhítést elérni.

1855-ben azután meghalt a nádorné. Erről is beszámol - nagy nagy részvéttel - a gyülekezet első lelkipásztora, Részletesen leírja temetését. Hiszen éppen itt Budán halt meg 1855 márciusában, amikor leányát jött meglátogatni, aki gyermeket várt. Itt is van eltemetve szeretett várá-

ban, szeretett magyarjai között.

És végül ez a napló tárgyalja az 1859-es eseményeket. 1859 szeptember 1-én megjelent a Nyílt Parancs /Pátens/, amely az akkori feszült helyzetben felfüggesztette az egyház autonómiáját, új rendet alkotott, a püspököknek a joghatóságát is megszüntette, és helyettük szuperintendenciális adminisztrátorokat rendelt, akik vállalták Bécs kiszolgálását. Ez a beteg és idős ember ekkor megtorpan hazafiságában. Ugy látja - nehogy az osztrák szuronyoknak legyen kitéve a budai evangélikusság - hogy el kell fogadni a Pátent. Emiatt sokan pálcát törnek Bauhofer György felett. Kieleződik a viszony közötté és Székács József között, aki viszont a pesti esperességi gyűlésen lángoló beszédet mond és a Pátens ellen tüzei föl az egész magyar evangélikusságot. Végül sem szavazta meg más, mint a tót gyülekezet ezen az esperességi értekezleten a Pátent, a többiek, még a budaiak is - Bauhofer pártolása ellenére - a császári Pátens ellen foglaltak állást. A magyar evangélikusság két kiváló egyéniségének, a már említett Prónay Gábornak, aki utóbb a gyülekezetnek is a felügyelője lett, és a kiváló Ballagi Mórnak a közbenjárására sikerült mégis elérni az ugyancsak evangélikus Benedek Lajos táborszernagnál, hogy a bécsi udvar végül is visszavonja a Pátent: 1860 május 15-én visszaállítja evangélikus egyházunk autonómiáját. Ujra püspökök állnak a kerület élén! Ekkor választják meg a Bányai kerület élére Székács József addigi pesti esperest, ekkor kerül vissza fogságából, Kufsteinből Haubner Máté dunántúli püspök, akkor kerül vissza a püspöki tisztebe Stromszky Ferenc Sámuel a pozsonyi gyülekezet élén, mint a dunán-inneni kerületnek a püspöke, és ekkor választják meg a tiszai kerület püspökévé Máday Károlyt.

Ezek az emberek küzdöttek, szenvedtek és lelkesítettek, mert evangélikusok voltak és egyuttal magyarok. Legyenek ^{áldottak} mindazok az őseink, akik nemcsak egyházunkat, hanem hazájukat is szenvedélyesen szerették!

Az egész egyházért

Ünneplő Gyülekezet, kedves Testvéreim!

Jubileumi visszaemlékezésünknek utolsó szakaszához érkeztünk el. Ha összegezni akarjuk azt, amit hallottunk, ha össze akarjuk fogni és talán tételesen akarjuk magunk előtt látni mindazt, amit e 125 esztendő során Isten Szentlelkének a munkájaként felismertünk, akkor mindenképp előtte azt kell megállapítani, hogy a gyülekezet újkori történetének első fejezete a leg-szorosabban összeforr Mária Dorottyának és Bauhofer György lelkésznek a nevével. Ez az első fejezet ugyanis olyan nagy egyéniségeket, olyan átütő erejű igehirdetőket adott mindjárt annak a kezdeténél, hogy mind a szelid lelkű és a mindenkire egyforma, demokratikus szeretettel forduló nádorné, mind pedig az Isten igéjét felülről, a Szentlélek erejével hirdető első lelkipásztora olyan egyéniségek voltak, akiknek hatása alól nem tudott kikerülni a gyülekezet. Akik csaknem a semmiből egy nagy, virágzó gyülekezetet tudtak alapítani. Mindez mutatja tehát, hogy az ő nevük, szolgálatuk és egyéniségük rányomja bélyegét erre a korra. Nem lehet az ő megkerülésükkel, vagy háttérbeszorításukkal beszélni erről az első időszakról, mert Isten Szentlelkének a kiváló eszközei vol-

tak mind a ketten. Egy laikus és egy lelkipásztor.

Hogyha most azt nézzük, hogy az ő gyülekezetépítő és hazafias működésükön keresztül mit nyújtott még ez a gyülekezet az egész evangélikusságnak, az egész egyetemes keresztyénségnek, akkor ezt három rövid tételben tudnám összefoglalni. Az első az, hogy magasra emelte a tiszta evangélium világító fáklyáját. A második az, hogy szélesre tárta a krisztusi szeretetnek a kapuit. A harmadik pedig az, hogy mélyre ásott a teológiai tudományban. Vegyük sorra ezt a hármat. Azt mondtam elsőnek, hogy magasra emelte a tiszta evangélium világító fáklyáját. Abban a korszakban, amelyről szólnak, a 125 év előtti időszakban nem volt az evangélium fáklyája mindig világító fáklya itt a főváros területén. Mondtam néhány kritikai szót is, - nem a sajátomat annyira, mint inkább a nádornéét, - aki Németországból idejön és látja az egyház és lelkipásztorok elesettségét és ennek folytán látja, hogy csak pislogó fény az evangélium, amely pedig lángolhatna, magasabban loboghatna. A későbbi egyetemes felügyelő, Ócsai Balogh Péter egyik levelét találtam nemrégiben Evangélikus Országos Levéltárunkban, 1818-ban kritikával illeti azt a pesti és egyuttal országos egyházi helyzetet, amelyet ő mint felügyelő, mint esperességi felügyelő már korábban is ismert. A szuperintendenshez, Lovich Ádámhoz címezte levelét és azt írja benne, hogy "amilyen tarka a lelkészek öltözéke, olyan tarka az élete és az erkölce is". És szomorú színekkel ecseteli, hogy mennyire közömbösek sokszor maguk a lelkipásztorok is az evangélium ügye iránt, hogy mennyire, - ezt a szót használja - "lefitymálva" nyilatkoznak a drága énekeskönyvek vagy imakönyvek örökségéről. Ebben az elesett helyzetben ő

maga is úgy látja, hogy nem Jézus Krisztusnak az evangéliuma csendül föl tisztán és igazán, hanem elsősorban a korszellem az, amely meghatározza a Pest-Buda-i evangélikusság - akkor még csak kezdődő - életét.

Ez volt tehát a helyzet akkor, amikor a nádorné idejött, még mielőtt Bauhofer György átütő erejű igehirdetéseivel itt szolgált volna. Ha pár évtized távlatában nézzük azt a 35 esztendő, amit a nádorné, vagy azt a 20 évet, amelyet Bauhofer György lelkeszi szolgálatában itt töltött, akkor máris szemünk előtt van, hogy milyen magasra tartották az evangélium fáklyafényét és milyen messzire is világíthatott azután ez a fény.

A gyermekeknek az életében ekkor indul meg ugyanis a gyermekbibliakör, az egykori vasárnapi iskola, nem kis mértékben a skót misszionáriusoknak a behozott gyakorlatával és tapasztalataival, a "Sunday-school"-oknak a gyakorlata révén. A felnőttek is ebben az időben kapják először a Bibliát anyanyelvükön kézbe: most már nemcsak német, hanem magyar Bibliákat is hoz be a Brit- és Külföldi Bibliatársulat. Majd utóbb a kőszegi nyomdában, országos terjesztésük indul meg bibliaterjesztők útján. A lelkipásztorok pedig ebben a korban kapják azt a nagy ajándékot, amely azután egy darabig ismét elveszett, de ma új kincsékként tapasztaljuk újra: állandó visszatérő lelkeszkonferenciák és ökuménikus alkalmak voltak ezekben az években a budavári palotában, majd a budavári lelkeszklubban.

Apró jelek, pislákoló fények, de ezekből tevődött össze a láng, amelyet aztán magasra tartottak a gyülekezet előljárói. Ez tette a hegyen épített várost való-

ban világitó szövétnekké, amellyel példát tudtak mutatni az élő hitnek a hirdetésével, és a szeretetnek szolgálatával.

A második, amiről szeretnék még szólni az, hogy ez a gyülekezet szélesre tárta a krisztusi szeretetnek a kapuját is. Láttuk, hogy a nádorné a legelső volt, nemcsak itt Budán, hanem az országban, aki a gyermekek részére óvodát létesített. Óvodát, mégpedig közelebbről napközi otthont. A lelenc gyermekeknek az otthona volt ez, amelyet Pestalozzi hatására még Svájcban tanulmányozott. Brunszwick Terézzel - ahogy őt a nádorné nevezte, "eine erweckte Katholikin"-e, "fölébredt katolikus" testvérrel tudott ő valóban jól együtt működni. Megindította a gyermekek között ezt az akkor még egyedülálló szociális munkát. Azután i-pariskolát létesített. Azok a fiatalok, akiknek az ellátásáról gondoskodni akartak, maguk tanulták ki a posztócipők és posztókalapok készítését. Ezeket azután eladták, piacra dobták, propagálták: fölhivták a polgárságnak, a nemességnek, sőt a főnemességnek az asszonyait, hogy ezekben a kalapokban járjanak. Egyesenesen "divattá tette" szeretetből és maga is ezeket hordta, hogy segítsen a tanonc-gyermekeken.

Mai szemmel nézve talán már mosolygunk is ilyen naivságokon, ilyen egyszerű szeretetmunkán, mégis a maga korában páratlan volt. A szeretetnek a kapuját tárta ki olyanok számára, akik abban a korban még nem részesültek másutt belőle. A Vakok Intézetének a gyökerei is a nádorné budavári szolgálatára mennek vissza, - és a Jóteköny Nőegylet is, amely nemcsak egyházi jótekonyságra, hanem felekezeti kötöttségtől mentes diakóniai szolgálatra serkentett. Mindezeknek a budavá-

ri palotába találhatjuk meg a bölcsőjét.

De Bauhofer György sem marad el a nádorné szociális programja mögött. Ő különösen az árva-munkát karolta föl országos viszonylatban úgy, hogy budai szolgálátán, működésén túl, annak a kereteit szétfeszítve ő lett a megalapítója az első Országos Protestáns Árva-háznak. Az indítást erre az adta, hogy amikor 1857-ben Worms városa Európa-szerte egy Luther-szoborra gyűjtött, akkor ennek kapcsán többfelé, több külföldi evangélikus lapban jelentek meg cikkek az evangélikusság szolgálatairól, támogatásáról és az egyes diakóniai intézményekről. Itt magyar földön először Biberauer Tivadar, a mostani Bodoky család őse vetette fel azt a gondolatot, hogy amiképpen örök emléket állított a német evangélikusság Gusztáv Adolf királynak a Gustav-Adolf-Werk formájában, amely má is az egész világra kiterjedő hálózat, úgy nekünk is valamiféle Luther-egyesülettel kellene egy olyan munkát indítanunk, amely segitené a szegényeket és az árvákat, lehetővé tenné kórházak alapítását, és minden más módon is diakóniai munkásságot folytatna.

Ezt az eszmét ragadta meg és emelte magasra Bauhofer György. Cikkeket irt különféle lapokban az evangélikus árvaügyről. Mivel pedig szerinte "Krisztus fundamentuma nem lehet olyan erőtlen, hogy ne bírná el Kálvinnak és Luthernak a szobrát", azt javasolta, hogy ne külön evangélikus és református diakóniai munka folyék itt Magyarországon, hanem legyen az egy közös protestáns ügy. Így is lett. Egy év leforgása alatt, az 1858-ban propagálni kezdett eszme hatására sokan jelentkeztek, és ajánlották fel szolgálatukat. Ott vállalt orvosi felügyeletet Csetneki Jelenik Zsigmond, a kiváló orvos hosszú évtizedeken keresztül ingyenesen. A pest-budai

polgárságnak nagyszerű intézményét 1859-ben avatták fel a Nagymező utca 47. számú házban. Olyan neveket olvasunk alapítói és védnökei között, mint Székács József püspökünk, a Liedemann, a Haberern, a Bókay család, Győry Vilmosék, a reformátusok között pedig Török püspök, Ballagi Mór, a Hornyánszkyak és sokan mások, természetesen Bauhoferrel az élen. A kicsiny mustármagból hatalmas fa nőtt. Most 110 esztendeje ennek az alapításnak, amely csaknem egy évszázadon keresztül éreztette üdvös és áldásos hatását.

A harmadik pedig, ami ezt a korszakot jellemzi az, hogy nemcsak magasra emelte a hitnek a fáklyáját, nemcsak szélesre tárta a szeretetnek a kapuját, hanem egyuttal mélyre ásott a teológiai tudományokban. Rendkívül mélyen tudta feltárni éppen Bauhofer mindazt a kincset, ami akkor még elrejtett kincs volt. Gondoljunk ismét a többször is említett nagy egyház-történeti munkájára. E művét Berlinben adták ki 1854-ben németül, és utána Bostonban angolul. Ez a könyv, amelyhez Merle d' Aubigné, a híres svájci történész irt előszót, rendkívül szemléletesen tárta fel a világ előtt mindazt a szenvedést, amiben a magyar protestantizmusnak a reformációtól kezdve része volt egészen az 1850-es éveknek a szenvedéséig. Ennek a könyvnek a folytatása az a kézirat, amelyről ugyancsak említést tettem, amelyet második kötetnek szánt Bauhofer, hogy a magyar protestantizmusnak az abszolútizmus idején, 1850-től 1860-ig terjedő szenvedését tárja a világ elé. Azonkívül számtalan cikk és tanulmány - 22 nyomtatásban megjelent mű és 5-6 hatalmas kézirat - tanúskodik arról, hogy Bauhofer György mint a budavári gyülekezet első lelkipásztora valóban mélyen ásott a teológiai tudományokban, és fel-

hozta mindazt a kincset, amit rábizott az Isten.

Végül még egyet. Vitathatatlan tény, hogy a gyülekezet újkori történetének a második fejezete a legszorosabban összefonódott a Bécsikapu-téri templomnak a fogalmával. Bauhofer György 1864-ben meghalt. Utóda Sztehlo András lett, 1864-73-ig. Őt, Székács József javaslatára mint losonci esperest hívta meg egyhangúlag a gyülekezet. 1899-ban halt meg. Ő még ott működött a régi templomban, de élete utolsó három évében már szemtanúja volt az említett kisajátításnak. Ekkor báró Fejérváry Gézával, az akkori honvédelmi miniszterrel egy rendkívül előnyös megállapodást tudott kötni a gyülekezet vezetősége. Ez már Scholz Gusztáv püspöknek az idejére esett, aki utódja volt a Várban. Az előd Sztehlo András még megérte, hogy itt a Bécsikapu-tér közepén kapjon telket az egyház, amelyen templomot, paplakot és iskolát építhet. Egyhangúlag elfogadták a tervet. 1895. október 20-án szentelte fel Bachát Dániel esperes és Schranz János pesti lelkipásztor ezt a templomot, amelyet Kallina Mór, a morva származású katolikus építész egyedülálló módon az evangélikus templomok között - neobarokk stílusban épített föl. Kallina Mór nevéhez több neves műemlék tervezése fűződik, pl. a Honvédelmi Minisztérium, amelyet lebombáztak, továbbá a Gellért-szobornak az architektúrája, és ő volt a pesti zsinagóga egyik építője is. Amikor a gyülekezet új otthonot kapott ebben a neobarokk templomban, amikor - most lesz 75 éve - először csendült fel benne az ének, először tört föl az imádság és először hangzott itt az evangélium, akkor a gyülekezet életének új szakaszához érkezett.

Scholz Gusztáv, a későbbi bányakerületi püspök, aki 1873-1918-ig tehát 45 évig lelkészkedett itt, 80 éves korában lemondott és 1925-ben meghalt. Az ő utóda volt Varsányi Mátyás 1920-tól 1942-ig; Sréter Ferenc 1942-től 1954-ig, majd Várady Lajos esperesünk 1953-tól. Mindez már a legújabb kornak, a mának a történetéhez tartozik.

Hiszem, hogy még eljön az ideje annak, hogy ezt a korszakot is értékeljük. Addig - a Hálaadás Hetén - a feladatunk elsősorban az, hogy hálát adjunk mindazért, amit a múltban Isten közöttünk és a budavári gyülekezet által cselekedett. Az volt a feladatunk - és a jövőben is az -, hogy Jézus Krisztusra irányítsuk a gyülekezetnek és mindannyiunknak a figyelmét: arra a Jézus Krisztusra, aki áldásával kísérte mindazokat, akik hűséges szolgálói voltak.

Emberekre is néztünk közben, embereknek a szolgálatára. Nem az volt a feladatunk, hogy túlbecsüljük, nem is az, hogy lebecsüljük, hanem az, hogy megbecsüljük őket. Mert a gyülekezet akkor jár el az igének a szellemében, ha megbecsüli azokat, akik előttünk jártak. "Emlékezzetek meg a ti előljáróitokról, akik szóltak néktek Istennek beszédét, és figyelmeztvén az ő életük végére, kövessétek hitüket. Mert Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz". /Zsid.13,7-8./

